

CSANÁDY ANDRÁS

A gazdálkodás paraszti módja és mentalitása a Székelyföldön

Az MTA Politikai Tudományok Intézetében 1994 novemberében kétnapos tanácskozást rendezett.¹ Az elhangzott előadások, s az azokat övező viták két - egymással szorosan összefüggő - kérdés körül forogtak:

1) Az újjáéledő paraszti gazdálkodás miféle szerkezeti-tudati mintákba rendeződik?

2) Miféle történelmi előzmények, s hogyan határozzák meg ezeket? Magukból az előadásokból - melyeknek szövegeit most közreadjuk - aligha derül ki, hogy azok megfogalmazását milyen éles viták előzték meg, és kísérték. Abban ugyanis többé-kevésbé mindnyájan egyetértünk, hogy a paraszti gazdálkodásnak van egyfajta merevsége - tapadása a múltbeliekhez, a hagyományhoz -, de már abban, hogy ez miből és hogyan adódik, és meddig tart, többfelé ágaznak elképzeléseink, valamint a vizsgálatban pártolt módszereink.

Én abból a feltevésből indulok ki - s ezzel és ezért kezdtem a kutatást -, hogy a paraszti egzisztencia gyökeresen, vagyis történelmileg más, mint a polgári létmód. Amabból emebbe nem lehet egyetlen lépéssel átkerülni, mert amaz a korábbi (a paraszti) kifejlesztette és reprodukálja a neki megfelelő közös alkatot. Reprodukálja nemcsak a racionális mértékben-vagyis ameddig fennállnak a neki megfelelő körülmények - hanem azon túl is, amikor a körülmények - melyeknek ő megfelelt - megváltoztak már, vagy meg is szűntek.

Igenám, de amennyiben csak ezt a merevséget tulajdonítjuk a paraszti alkat általánosságának, hamarosan elakadunk jelenségeinek magyarázatában, értelmezésében. Viszonylag rövid időszakokat (20-50-100 évet) megvizsgálva is olyan mérvű változások lépnek elénk a paraszti múltból, melyekben bajos fellelni a közös vonást, a lényegi azonosságot, az alkalmazkodásra, átalakulásra való képtelenséget, hiszen az utolsó 100-150 évben a Székelyföldön fokként kicserélődtek a fő terményfajták, a tenyésztett állatfajták; megváltoztak az eszközök anyagai, formái; de elég tekintélyes mértékben átalakultak az emberi kapcsolatok és együttműködési formák is, annak alapegységein belül és az egységek között. Szóval igen nagymérvűek a lezajlott változások, mégis az ott zajló élet továbbra is, sőt felerősödve parasztias; és nemcsak a falvakban, hanem a városokon is; és nem csupán azok körében, akik az utolsó 10-20 évben települtek a városokba, hanem azoknál is, akik már nemzedékek óta ott élnek.

Hogyan lehet ezt az ellentmondó jelenségkört megfelelően ábrázolni, rögzíteni és leírni? És hogyan lehet megmagyarázni? Összefüggéseit, meghatározottságát feltárni és rendszerét bemutatni?

A gyakorlati rendeltetés

Az érdeklődés, mellyel ezeket a kérdéseket feltesszük, nem tisztán akadémikus - sőt nem is elsősorban az. A válaszra a leghétköznapibb szükségünk volna, mert ez a válasz minden bizonnyal vonatkoznék arra a gyötrelmes és hatalmas átalakulásra is, amely felettünk, Kelet- és Közép-Európa volt szocialista országaiban zajlik, és sok tekintetben magyarázatot adhatna az átalakulás akadozásáról, nehézségeiről. Talán épp gyökerükhöz is eljuthatnánk vele.

Kérdésfeltevésünknek széles körben elfogadott az az enyhített-negatív - formája, amely a polgárosultság hiányaira irányul; a polgári intézmények és viszonyok hiányát - tehát tiszta negativitást - állít elénk az átalakulás nehézségeinek oka-, akadályaképpen.

Én viszont úgy látom, hogy az akadály, amelybe a kapitalizálódás beleütközik, nem pusztán hiány, hanem a társadalmat - elsősorban annak alsó rétegeit - betöltő másféleség. Tehát egy pozitív forma, amely fenntartja és újratermeli magát. Ezért nem elegendő egyszerűen bebocsátani ide a tőkét, helyreállítani a magántulajdon jogi-intézményi kereteit; de még az

sem, ha a nemzeti vagyon - a termelőeszközöket - egyéneknek és társaságoknak szétosztogatják.

Ettől még sem a „tulajdonosok” (részben munkáltatók), sem a munkavállalók nem váltak képessé és alkalmassá, hogy igazán az új áruviszonyok értelmében működjenek. Hanem ezekhez csak külsőlegesen igazodnak, belsőleg pedig továbbra is csak a régiak szerint. Így az új viszonyok formális burkában a régi viszonyokat tartják fenn, élük tovább: a polgári tulajdon formájában paraszti életformájukat és alkatukat. Az átalakulásra legképtelenebbek kiszorulnak (kihúzódnak?) a szabályszerű tőkés gazdaságból, s attól elkülönülve, vagy éppenséggel vele szembeszegülve annak szélén, vagy háttérben egy másik, a régi elvvel átszőtt működésű külön teret, illetve közeget alkotnak maguknak.

Az így kialakuló kettős szerkezetű gazdaságban alighanem mindenütt jelen van mindkét paradigma - a régi paraszti s a tőkés új -, s együtt a legváltozatosabb hibrideket, átmeneteket produkálják. A legalitás határvonala azonban valahol mégis szétválasztja - helyesebben kettészeli - ezt az egyveleget, s félig áteresztő hártájával megszabja érintkezésünket, áthatolásukat egymás téréfelébe.

Kutatásunk első szakaszában a családi gazdaságok tárgyi elemeinek (elsősorban eszközeinek) és viszonyainak (külsőknek és belsőknek) állományát, valamint ezek működésnek nyersebb sémáját igyekeztünk tisztázni. A családi gazdaságok főbb típusait törekedtünk megkülönböztetni és leírni, illetve a felméréssel nyert adat-együttesekből kimutatni.

Tényekben gazdag képet kaptunk a fentiekre nézve, de keveset tudtunk meg arról, hogy mindezek miért úgy vannak, miért kell épp úgy lenniük, ahogyan vannak. Honnan fakad a meglévő állapotok, folyamatok szükségszerűsége, kényszerűsége?

Noha azt remélem, hogy a felmérés adatainak további feldolgozásával megközelíthetjük az összefüggések mélyebb rétegét is, mindazáltal megindultunk a társadalom-antropológiai jellegű vizsgálattal is ebbe az irányba: a hagyományörzés, a konzervativizmus okának-módjának felderítése felé.

A paraszti mentalitás

A konferencia előadásai a paraszti családi gazdaságok beágyazottságáról szólnak, társadalmi és természeti környezetükben.

Elsőként Vincze Mária a román nemzetgazdaság egészébe való illeszkedésükről, s abban vélhető kilátásaikról szól - a gazdaságstatisztika eszközeivel. Az így bemutathatókra alapítva, határozott kritikai szemlélettel fordul az állami gazdaságpolitika felé; számon kérve azon beavatkozásának eddigi következményeit, és rámutatva a továbbiakban várhatókra.

A tárgyalt jelenségkör léptékét követve másodiknak Tóth Attila következik. Ő már „csak” a székelyföldi viszonyokat tárgyalja; a közösségi kereteket, melyek közvetítésével a család a piacgazdaság parttalan közegébe illeszkedik.

Ezután Lőrincz György írása még alább: egy faluban és annak határában vizsgálja a családi tevékenység szerveződését, Oláh Sándor pedig végül már csupán egyetlen család külső és belső kapcsolatrendszerét mutatja be. Ez a második dolgozat-pár módszerében, stílusában határozottan különbözik az első kettőtől. Bár Lőrincz is használ számszerű adatokat - ami közelíti őt a közgazdasági szemlélethez - mégis alapjellegét az a kvalitatív leíró módszer teszi, amellyel Kápolnásfalú gazdálkodásának hagyományos rendjét, s az azt megszabó körülményeket, összefüggéseket bemutatja; Oláh Sándor ennek - mondhatni - egyenes mikro-szerkezeti folytatását nyújtja.

Mindkét utóbbi tanulmány kiváló, szórakoztató olvasmány, fontos finomszerkezeteket mutatnak be aprólékos gondnal és értelemmel. Ugyanakkor mindketten - mint ördög és tömjént - szinte irtózáttal kerülnek minden általánosítást, ami az elbeszélte tényekből

következnék. Különösen meghökkentő ez Lőrincz György esetében. Dolgozatának címével fogalmi megközelítést jelez, amelyről azonban végül jószerével kimondva szó sem esik. Kimondatlanul viszont tényleg arról szól - igen érdekesen - végig az egész.

„A gazdasági termelés tervezése Kápolnásfalván”

Így hangzik a cím, ámde mindaz, amit a szövegben elmond a szerző a falu gazdálkodásának mindennapjairól, azt van hivatva bemutatni, hogy tulajdonképpen *nincs mit terveznie* az egyes gazdának, az egyes családnak, a maga tevékenységére nézve, mert *megvan az már tervezve* általánosságában. A falu életének, munkájának olyan aprólékosan kidolgozott és kanonizált szokásrendje van, ami az egyént „felmenti” a tervezés, a hosszabb távú átgondolás alól. A falu köztudatában életszerkezetében, mindennapi tevékenységében mindenki születésétől fogva készen kapja ezt a hagyományos rendet. Abba belenő - szocializálódik benne. Amaz sajátítja el őt: az egyént magába olvasztja az általános rend és annak közös tudása.

- Jó! Megvan a rend, de jönnek a *rendkívüli események* - vetettem ellent. Megdöglik a tehén, elfagy a vetés, leég a ház stb. Akkor csak kell valami rendkívüli megoldást keresni - azaz *tervet* készíteni?

- Nemigen - így Lőrincz - mert ezekre az esetekre is megvannak a szabályok: össze kell adnia a rokonságnak; egy-két szűk esztendőre való gabonatartalékot mindenkinek kell örökké tartania, gyűjtenie; az építőanyagot összeadja, s a házat felépíti a falu.

Mindenre kell elrendezett megoldásnak lennie a falu közös tapasztalatában és bölcsességében!

- Rendben! Hát belülről nem érheti olyan meglepetés a paraszti gazdálkodót, amelyre ne volna megoldás a hagyományban, amely megtörhetné a rendet, de akkor kívülről. Államosították az erdőt, a földeket, behozták a gumikerekű szekeret, a kaszálógépet, a darálót, a cirkulát stb. Ezek csak az egyének döntéseivel, tetteivel - azaz tervei alapján - tudhattak elrendeződni a falu és a családok életében?

- De elrendeződik - mondja ő - és kialakulnak az új szabályok, helyreáll a rend, az egyensúly.

Ilyesféle vitát folytattunk Lőrincz Györggyel, miután megírta volt tanulmányának első változatát. Akkor arra kértem, írja meg és fejtse ki ezt a vitánkban kialakított álláspontot, mert benne feltétlenül sarkalatos igazság rejlik, akkor is, ha megfogalmazása szélsőséges és aligha végigvihető.

Lám a kerek kifejtésre nem vállalkozott, hanem helyette a gazdálkodás hagyományát, szabályrendjét írta csak le - bizonyára attól ódzkodva, hogy megküzdjön a kétértelműségek szövevényével, ami a paraszti tervezés kérdésének csapdájában rejlik. Lehet, hogy igaza is volt. Így, amit írt kiválóan sikerült, a másik feladattal pedig bizonyos, hogy nem boldogult volna ilyen könnyen, hiszen azzal a társadalom-antropológia egész szakértő hada már évtizedek óta viaskodik.

Hogyan alakultak ki és hogyan fejlődnek tovább az egyes kultúrák? Teszik - tették fel ők a kérdést. A maguk benső készítése alapján sok kis helyi központban világszerte, vagy pedig egy (esetleg néhány) átütő dinamikájú központból elterjedve szerte a földön? Diffúzió vagy innováció a kultúrák keletkezésének alapvető módja?

Természetesen nem egy az egyben vetődik itt fel a nagy kultúraelméleti talány, hiszen a mi kérdésünk, illetve Lőrincz György válasza nem kultúrák közti, hanem döntően helyi jellegű. Mégis amannak a vitának két sajátos játéka játszik meghatározó szerepet benne:

1) alternatívakként jelenik meg benne a szabálykövetés (=diffúzió) és a tervezés (=innováció) eljárásmodja;

2) a válaszadás pedig az alternatívák közti végletes, kizárólagos igénytel történik: Lőrincz György arra hajlanék, hogy nincs tervezés, egyáltalán és sehol a falusi, hagyományos gazdálkodásban. A döntés, kitalálás felelősségvállalás nem kap érdemleges szerepet a paraszti

életben, *hanem* az egyének jól kidolgozott kollektív viselkedésmintákat alkalmaznak életük minden fordulataiban. Kicsikben és nagyokban egyaránt.

A hűségesen bemutatott tényekből kitűnik nemcsak az, hogy mennyire kidolgozott a közösségi tapasztalatok példatára, hanem az is, hogy abba milyen lényeges új elemek kerültek bele az utóbbi nemzedék élete során.

Ezeknek a bekerülése feltétlenül a régi életminták megtörését, vagy legalábbis átalakítását követelte. Nem írja le ugyan részletesen Lőrincz, hogy miként játszódott ez le a falu életében, annak mozzanatain végighaladva, de nyilvánvalóvá teszi, hogy

1) a régi formák szerint lehetetlenné vált az élet elviselhető folytatása (fűrészmalomok, majd erdők államosítása),

2) megjelentek az új életlehetőségek (ipari munkavállalás a szekerezés helyett; új gépek használata a mezei gazdálkodásban).

Az új megélhetési lehetőségek megragadása azonban feltétlenül döntést, átgondolást kívánt. Az új elemeket be kellett illeszteni, szervezni a régiek maradáknak együttesébe, s ezekből - régiek és újak együtteséből - megtervezni és kialakítani az *új egészet*.

Az új életminta s ennek változatai lazítottak az előzők merev szigorán - mint azt Lőrincz bemutatja. Az ipari munka évszakoktól, időjárástól, de még a testi erőtlől is nagy mértékben független; a mezőgazdasági kisgépek megsokszorozták a család munkaerejének hatékonyságát. Egészeben: ezek az új elemek arányaiban átrendezték a falu egész tevékenység szerkezetét, elmozdították a helyéből annak korábbi súlypontját.

A szükségyszerűség másik arca

Oláh Sándor dolgozata kitűnően kiegészíti a képet, amikor egy család viszonyaiban mutatja be a kialakult új szerkezetet, s érzékelteti ennek különbözősét a korábbiaktól, s valamelyest az átalakulás folyamatát is.

Az általa bemutatott szerkezetben is megjelenik a szükségyszerűség, ám-de - rendkívül érdekes módon - nem pont ugyanaz, mint amit Lőrincznél láttunk. Lőrincznél a természeti erők adottságaiból fakadt a kényszer: az évszakokból, a táj és a terep sajátjaiból, a földbirtok mértékéből és minőségéből. Ezek végzetszerű szigorral jelölték ki a családok s bennük az egyének szerepeit és tevékenységeit, azok beosztását, végső fokon azok egész szerkezetét. Igaz, mindezt a szocialista átalakulás előtti, régi szerkezetre nézve mondja, mutatja. Az átalakulás utáni állapotot pedig csak úgy, mint a korábbi szoros rend megbomlását.

Oláh viszont ezt a mai állapotot ábrázolja, s legfeljebb ennek kialakulása felé pillant vissza a család sorsában. Az a szükségyszerűség, amelyre itt rámutat, elsősorban erkölcsi: a tehetősebbnek, erősebbnek támogatni *kell* a gyengébbeket, tehetetlenebbeket-elsősorban hatékonyabb eszközeivel. Ez a közösségi kötelezettség a bemutatott család életében egyértelműen érvényben van, ugyanakkor azonban a fiatalasszony szülei már csak fenntartásokkal vetik alá magukat ennek a kötelezettségnek.

Miből fakad, honnan nyeri erejét ez a kötelezettség? Talán annak esélyéből, hogy hosszabb távon fordulhat a kocka? Lehet, de ezt nem teszik világossá az elmondottak. Itt inkább csak azt a benyomást kapjuk, hogy a közösség értékrendje, a falu közmeggyőződése hagyományoszerűen ezt írja elő. Ez az a szükségyszerűség, amelynek engedelmeskedik ez a család: az apa átengedi gazdaságvezető szerepét felnőtt fiának, viszont a fiú nem vonja kétségbe apjának tulajdonosi jogát azokon a földeken, amelyeket amaz már nem képes megdolgozni; elfogadják a szomszédok segítségét-amire nincs is igazán szükségük -, és készen állnak az így kapott segítség viszonzására kaszálógéppel és igaerővel (ami a szomszédoknak nincsen).

Vajon ezek a viselkedésmódok hagyományosak, vagy újak?

Úgy tűnik az eddig áttekintettekből, hogy hibás a *kérdés*. Hibás benne a „vagy” - az, hogy a régit és újat mint olyan ellentétet, mely egymást merőben kizárja, helyeztük egymással szembe. A bemutatott családban működnek a hagyományos viselkedésminták, de megújult elemekkel (ipari bér munka, kaszáló gép), és ezek befogadása nyomán átalakulva, újfajta viszonyokat alakítva - elsősorban a család tagjai között.

Jó volna tudni persze, hogy ezek az újítások mennyire eredetiek, s mennyiben maguk is már minta követők. Volt-e már a faluban olyan család, amelynél az apa megosztotta, átengedte családfői hatalmát felnövő fiának. Az viszont egészen bizonyos, hogy nem ők voltak az elsők, akik ipari munkába álltak, kaszáló gépet vettek, hanem a családnak ezek a lépései már elfogadott, kipróbált eseteket követtek. Tulajdonképpen egy, már lezajlott átalakulás nyomán kialakuló új rendbe illeszkedtek bele, amelyik - úgy tűnik - még mindig szervesen építette tovább a falu közösségi alapjait: magát a közösséget, a kölcsönös függőségek, egymás elfogadásának és támogatásának szövedékét.

Ezek után újra feltehetjük a korábbi kérdést (mely elől Lőrincz György kitért): Ennek a családnak az életszerkezete készen kapott mintákat követ, vagy maga alkotta terve(ke)t? Automatizmusként gördül a már lerakott síneken, vagy elágazások közt választja meg a neki tetszőt/megfelelőt - netán épp maga rak le síneket önmaga és az őt követők számára?

Megint a „vagy” körül forog a dolog, ámde itt másféleképpen. Nem nekünk kell vagylagosan döntenünk a történetek elbírálásában, hanem nekik - a történet szereplőinek - kellett és kell ilyen módon döntenünk a fenti alternatívák között: ott maradnak-e beszorulva, ellehetetlenedve a régi rend keretei között (a földrészek és az erdők államosítása után), vagy átlépnek az új rend kevésbé tisztázott, zavaros viszonyai közé, és abban építik újjá egzisztenciájukat, állítják helyre paraszti identitásukat: a falu közösségén belül a család önellátásának egyensúlyát, autarkiját.

Az „ősi” rend átalakulásai

Bizonyosan igaza van Lőrincz Györgynek: a közösségi társadalmakban (így a parasztiakban is) a közösség által elfogadott rend alkotja az élet mértékét. A rend megőrzése és épségben továbbadása a közösség fennmaradásának biztosítója, s így minden egyén létének legfőbb támasza. Ebben a keretben az egyén életcéljának a rend betöltésének kell lennie. Imre István nagyszerű könyvében, a *Rendtartó székely falu*-ban tulajdonképpen már el is mondotta ezt, csupán az hiányzik belőle, ami a változásra való képességet, s az ennek révén történetileg lezajlott átalakulásokat illeti. Pedig számunkra jelenleg épp az a legfontosabb, hogy megtudjunk valamit a paraszti életforma alkalmazkodási képességéről, alakíthatóságának sajátos módjáról. Miféle magától való fejlődés várható tőle, és mi módon lehet alakulását a kívánatos mederbe terelni, segíteni, anélkül, hogy megzavarnánk saját dinamizmusát ezáltal?

A nagy átalakulások korszakában a tegnapi állapotok mindig idealizálódnak. Úgy emelkednek az emlékezetben a jelen zűrzavarai fölé, mint amelyek szilárdak, biztonságosak voltak, kívánatosak arra, hogy visszatérjünk hozzájuk. A pusztában vándorló zsidó törzsek visszasírták az egyiptomi húsfazekakat, a „szolgaság házát”.

Az átalakulások kényszerében kínlódó székelység a két világháború közti békeidőbe kívánkozik vissza, amikor még „háborítatlanul élhetett a maga ősi rendje szerint.”

Ezt az énképet, történelmi közösségtudatot nemcsak az ösztönös népi képzelet alakítja ki magának, hanem befolyása alá kerül sok tekintetben az értelmiség, a tudományos és politikai elit köztudata is.

Márpedig amennyiben a paraszti életforma jelenlegi hagyományos elemei - sőt egésze - valóban őseinek (tehát, mondjuk Ázsiából hozottak, vagy legalábbis az Árpád-korból valónak) tekintendők, akkor ezeknek a feladása és megváltoztatása önfeladás, a közösségi

egzisztencia megsemmisülése lenne bizonyára. Hiszen ez esetben a változóképesség igen csekély, az azonosság kritériumainak igen szorosnak, merevnek kellene lenniük. Akkor azok a változások, amelyek már elindultak, vagy végbe is mentek lehetnek tragikus súlyúak.

A kelet-európai folytatás: még újabb parasztiság

Ezekre a még mindig homályos kérdésekre megkezdett történeti kutatásainknak kell választ adniuk, hosszabb távú összefüggéseiben. Rövidebb távon viszont - a félmúltat illetően - az itt közölt dolgozatok is tartalmazzanak választ.

Az árutermelői nagy átalakulás hosszú ideje bontja a kisparaszti életformát a Székelyföldön is. Nemcsak kívülről, hanem belülről is. Míg a falu közösségén *kívül* kiépült a *nagy piac* - egyik oldalán az élet minden elemére, szükségletére válaszoló árukínálattal, másik oldalán pedig az ezeket termelő ipar és városok munkahelykínálatával; addig a falvakon *belül* a népesség, a munkahatékonyság és a fogyasztói igények növekedése zajlott, zajlik.

A nagy átalakulás egyes szakaszaiban ki tudott alakulni elviselhető, féltartós egyensúly, a külső körülmények és a belső állapotok között, amikor az új adottságok jegyében, azokat beszerezve a maga fenntartásának folyamatában helyreállította a falu életének rendjét. Saját belső munkamegosztásába beszervezte a kívülről érkező új eszközöket, azokkal való kapcsolatát szabályozta és jóváhagyta. A városra szakadt rokonok, a vasút, a cséplőgép, a műtrágya és így tovább, megkapták helyüket a paraszti élet rendjében. Nem zökkenő nélkül! Évtizedekig folyt a harc az újdonságok elutasítása-távoltartása és befogadása-elsajátítása között, a helyi társadalom belső érdektagoltságának frontvonalai mentén (vagyonai különbségek, életkorok, nemek szerint). A befogadási küzdelmek végeredménye azonban - ez derült ki - nem szüntette meg, hanem inkább *stabilizálta* a falusi társadalom parasztiságát. Újabb és újabb parasztiságokat hozott létre a két világháború között Európa peremén - Délen és Keleten egyaránt, s így a Székelyföldön is. Ez az, amelyre ma már az ősiségnek kijáró meghatottsággal illik visszapillantani.

Igen, de miért?

Mert azóta lejátszódott egy újabb nagy átrendeződés a szocializmus idején. Amelynek elején úgy tűnt, hogy a paraszti élet most már igazán végórájához érkezett. A kollektivizálás és az iparosítás ollójába fogva egysége fenn nem tartható többé. Így védték és siratták az öregek és ennek járó szomorúsággal hagyták ott a városra szegődő, vagy éppen települő fiatalok.

A meghökkentő eredmény pedig: egy *még újabb parasztiság*. A széttelepült vagy ingázással fellazult családok belső munkamegosztásának és külső együttműködéseinek újjászerveződése; az ipari üzemek és a kollektív gazdaságoknak háttérivé züllése a családi önfenntartással szemben. A parasztgazdaságok térfogata összezsugorodott ugyan, de szervezőereje újjá-virult, és a parányi háztáji gazdaságból kiindulva maga alá rendelte az új viszonyokat és életelemeiket. A parittyás Dávid ledöntötte a páncélozott, de agyaglábú Góliátot. Ennek a győzelemnek csak betetőzése volt az államhatalom összeomlása és a kikényszerített földosztás: a parasztbirtokok, a paraszti életfeltételek restaurációja.

Ennek fokáról visszafelé olvasva a történetet, a folytatás aligha a paraszti élet közeli felszámolásában várható.

Az a gazdálkodás, melynek alapja a családi önellátás, és föltétlen támasza a települési közösség sokrétű együttműködése, a belátható jövőben nem veszti értelmét, nincsen kinek szerepét átadja. Az ebben felnőtt és formálódott egyéneknek csak csekély hányada lehet képes arra, hogy ezen fajta közösségi közvetítés nélkül, a teljes polgári magárautaltság versenyében a helyét megállja.

Ugyanakkor azonban az is bizonyos, hogy a falusi közösségeknek sokrétűen tovább kell alakulniuk ahhoz, hogy szerepüket fenntarthassák, a bennük élő népességről gondoskodni

képesek legyenek a kor mértékei szerinti színvonalon. Ehhez viszont alkalmazkodási hajlandóságuknak a korábbiakhoz képest fel kell gyorsulnia. Nincsen számukra nemzedékváltásnyi idő, hogy egy-egy fontos lépést megtegyenek a korszerűsödés útján.

Ebből a szempontból is igen érdekes - talán biztató - az Oláh Sándor által bemutatott család, amelyben nemzedékváltást kölcsönös megértéssel és közös bölcsességgel előre tudták hozni. Az öregedő, de még munkaképes családfő képes volt fiának átengedni a gazdaság irányítását.

Mekkora lehet a hatóköre s a terjedési sebessége egy ilyen felbukkanó új viselkedésmintának? Egyelőre sejtelmünk sincs róla. Ennélfogva támogatni is nehezen tudhatnánk - azaz tudhatná egy erre érett és elszánt szociálpolitika.

Ez az egyetlen példa is nyilvánvalóvá teszi azonban, hogy a paraszti átalakulás pozitív folyamatainak szüksége van jól célzott politikai támogatásra; a jó célzásnak pedig társadalomtudományos felderítésre, tisztázásra.

Jegyzetek

¹ A tanácskozás során következő összegző eleme volt annak a harmadik éve folyó kutatásnak, melyet az OTKA-tól (T 4713 és 7061 számok alatt) és az MTA-tól kapott támogatással folytattam, döntő részben erdélyi kutatók részvételével. E kutatás 1994. évi részeredményeinek megvitatására és egymással való szembesítésére jöttünk össze ezen alkalommal; néhány magyarországi résztvevővel kiegészülve, úgy 12-16 főnyi váltakozó létszámban.

Résztvevő intézmények Erdélyben: Csíkszeredai Kommunikációs Antropológiai Munkacsoport, Kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem Szociológiai Tanszéke, a Román Akadémia Marosvásárhelyi Társadalomkutató Intézete, Székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum, Csíkszeredai Venczel J. Népismereti Kör (Márton Áron Líceum).

ANDRÁS CSANÁDY

PEASANT ART AND MENTALITY OF FARMING IN TRANSYLVANIA

The following bundle of papers were read on a conference, which was summarising the last results of a research-programm running already in three years; aimed at detecting the roots of the unemployment - existing and growing now in East and Central-Europe.

Our immediate question was: What kind of structural and mental order takes peasant farming on along its regeneration? Does it turn quite back to the traditional way of peasantry - let up in the fifties with the collectivisation of their lands - or will they be able to turn at some essentially new track and become entrepreneurs? It appears out of these studies, that the general frame of peasant subsistence farming ceased neither in the socialist era, but got restructured -according to the circumstances of those times - and now goes a new restructuring on the way: the peasant way of life (and of farming) are in reproducing themselves, but supplemented with new and newer elements and relations. Though at the same time it sustains its continuity as material as in mental sense. So it goes too slowly, unable to catch up with the demands of the new economic surroundings. The real entrepreneurship - the ability of the private planning and lonsome decisionmaking can't develop in the necessary swift rate. That process needs help and support from outward if we want arrive an equilibrium in the rural economy - and respective in the nationaleconomy as a whole.